

צ"ל ה"ש"מ תשפ"ג

202

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (לב-א)

הרבי מקוצק היה מפרש:

„האזינו השמים“ — האזינו האזנה שמימית...

① האזנה
כ"כ

הכוונה שבדברים אלה תובן היטב על-פי אמרה אחרת של הרבי מקוצק ז"ל שאמר:

מה טעם אומרים על אדם ירא ד' שיש לו „יראת שמים“, וכן גם שנינו במשנה: „ויהי מורא שמים עליכם“ (אבות פ"א מ"ג), והלא יותר יאה היה לומר, שיש לו „יראת ד'“?

ברם, את המורא הגדול ביותר מפני דברו של השם-יתברך מוצאים אנו אצל השמים, שכן אמרו חכמינו כי אף-על-פי שהשמים נבראו ביום הראשון, עדיין היו בכל-זאת רופפים, בלתי-מוצקים („עמודי שמים ידופפו“), ורק לאחר שאמר השם-יתברך ביום השני: „יהי רקיע“ קפאו ונעשו מוצקים, כדרך שאדם קופא וכל גופו מתקשה מחמת פחד בשמעו צעקה מפחידה. (חגיגה י"ב ומדרש בראשית).

יוצא איפוא כי זה שהשמים מתקיימים מאז הבריאה ועד היום ואינם מתרופפים, הרי זה מכוח אותו מורא ופחד מפני הקריאה האלוהית: „יהי רקיע“.

לפיכך אומרים „יראת שמים“ — שצריך אדם ללמוד מן השמים כיצד להתיירא מפני דבר-השם, לעבוד את הבורא כל ימי חייו ללא ליאות. תנן עמידה מוצקה.

וכך הוא גם פשוטו של הפסוק: „האזינו השמים“ — שתשמעו ותאזינו לדבר-השם כדרך ששמעו והאזינו השמים — האזנה שמימית... (אהל תורה)

הדבר למען יעניש אותו כראוי לכל יעשה עוד כדבר הרע הזה, הנה האיש הזה למען אהבת אביו ולמען אהבת הבן, הגם כי הוא צריך לגלות את הדבר לאביו והיא לטובתו ולטובת הבן, מ"מ צריך הוא להשכיל ולכוון את השעה מתי יגיד את הדבר, שאם יגיד את הדבר בשעה שהאב הוא בכעס, יעניש את הבן ביותר מדאי, ולכן צריך הוא להשגיח להגיד את הדבר לאביו בשעה שאינו בכעס, וכדוגמא מלך נכנס תחלה מקמי דליפוש חרון אף, וכמו כן האיש המוכיח לבני ישראל לפשעיהם ולכל חטאתם, ראוי לו לכוון את השעה שלא יהי ח"ו בעידנא ריתחא, דלא ליפוש חרון אף, ומנא ידע זאת המוכיח לכוון את השעה, הנה נקטינן דקודשא בריך הוא חדי בפלפולא, ולכן אומרים תחלה דבר הלכה בפלפולא דאורייתא, ומאחר שיש שמחה לפני ה' ית"ש או טובה תוכחת מגולה, והוא נכון בעו"ה.

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי.

יש מפרשים השמים היא הכוונה על האנשים החשובים בעלי תורה העוסקים בעסקי השמים. והארץ, הכוונה על האנשים ההמוניים העוסקים בעסקי הארץ. ובהיות כי לשון אמירה מורה על אמירה פשוטה, ולשון דיבור מורה על פנימיות הענין, ולכן אמר בשמים לשון דיבור ובארץ לשון אמירה.

ובהיות מכון שבתי בק"ק ברעזעוויטץ יצ"ו, אמרתי פעם א' בשבת שובה (כפרשה זאת) טעם להמנהג שנוהגין לדדוש תחלה בדבר הלכה ואח"כ בדברי אגדה, אשר לכאורה צריכין להבין מאי טעמא מקדימין דבר הלכה שאינם מבינים רק קצת יחידי סגולה, הלא היה טוב יותר להרבות בתוכחה ודברי מוסר השוים לכל נפש אמנם המנהג נחיסר מאז ומקדם, ומסמיכין אותו על הפסוק הנוכח. ולפע"ד נראה דיש טעם נכון בדבר, והוא עפ"י

הא דאיתא בגמ' דר"ה (דף ט"ז ע"א) ואמר רב חסדא מלך וצבור, מלך נכנס תחלה לדין וכו', ואיבעית אימא מקמי דליפוש חרון אף. והנה נחזי אנן דרך משל איש אחד שסרח בנו והוא לא ידע, ואיש אחר אהבו יודע את הדבר, ורוצה להגיד את

①

© 1979-2000

שירת התשובה

פרשת האזינו

ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבתך" (ל-ג-ט). לא כך הם פני הדברים בפרשת האזינו. כאן מופיעה הנהגה קשה, מידת המשפט: "אם שנותי ברג חרבי ותאחו במשפט ידי אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלים". פסוק זה אמנם מורה כלפי הגויים, אך אפשר להסיק מן הפסוקים שזוהו היחס גם כלפי ישראל, במידת הדין.

בפרשת האזינו מתוארת הנהגה אלוהית קבועה מראש. חוק שמנהיג הקדוש ברוך הוא מלמעלה, כמעט מתוך התעלמות ממעשי בני אדם. יש תכנית, והיא תצא לפועל בין אם נרצה ובין אם לאו, עם או כלי תשובה.

חוקות שמים וארץ

ההבדלים מתחזדים בפתיחות השונות של שתי הפרשות.

"אתם נצבים... לפני ה' אלוהיכם" (כט-ס) - פנייה ישירה לעם ישראל. זהו כביכול דו שיח בין ישראל ובין ה'. אנו עומדים לפני ה', הדברים הלויים בנו, והיחס בינינו הוא יחס של קרבה.

"האזינו השמים ואדברה" - פנייה לכללות הבריאה, לשמים ולארץ. אין פניה לישראל באופן ישיר. כמוכן יש לעם ישראל תפקיד, יתכן שהוא לשמים ולארץ איננה מיוחדת מקום לעם ישראל. הדיבור עובר כביכול מעל ראשם, הם קולטים אותו אך אין הוא פונה אליהם ישירות.

שירת האזינו פונה אל מערכת הטבע, אל החוק שבבריאה. המסגרת הקבועה הזו היא המתאימה להעיד על הנהגה אלוהית מוחלטת, שיש לה מסורה משלה והיא פועלת מעל ומעבר להתנהגות האנושית. אמנם מסרתה להופיע במציאות האנושית, אך בני האדם הם רק כלי משחק, בה.

אם נעמיק בפנייה זו לכללות הבריאה, נוכל אולי למצוא בה את שני המרכיבים היסודיים שבבריאה - הארץ, הצד החומרי בבריאה, ועמה השמים, הצד העליון והרוחני. כל הבריאה, על צדדיה הגשמיים והרוחניים, מובלת באותה הנהגה אלוהית.

פעמים קוראים אנו על התהליך ההיסטורי העתידי של עם ישראל. בפרשת האזינו מתואר תהליך שלם - מהחטא הצפוי לאחר כניסתם של ישראל לארץ, דרך העונש ועד לאולת ישראל. אולם עוד קודם לכן, בפרשת נצבים, כבר הופיע תהליך ההידרדרות של עם ישראל, חזרתו בתשובה והגאולה שבקבוצותיה. זוהי ההיסטוריה של עם ישראל, למן החטא ועונשו ועד לגאולת ישראל. לכאורה, שירת האזינו היא חזרה מדויקת על פרשת נצבים. אולם בהסתכלות מדויקת יותר, נמצא הפרש גדול בין שתי הפרשיות.

בפרשת נצבים מתוארת התשובה כתהליך התעוררות של עם ישראל. העם מבין כי חטא ומתוך כך מתעורר לתשובה - "והשבת אל לבבך", "ושבת עד ה' אלוהיך" (ל-א-ב). לעומת זאת, בפרשת האזינו אין שום אזכור למהלך שכזה, כל התהליך נעשה בידי הקדוש ברוך הוא בלבד ללא תלות במעשיו של עם ישראל. יתרה מזאת, בשירת האזינו משמע שנאולת ישראל באה רק בגלל החשבונות האלוהיים מול הגויים: "ולוי כעס איב אנור פן יכרו צרימו פן יאמרו ידיו רמה ולא ה' פעל כל זאת". זה המניע לגאולה, בעוד מצב העם מצד עצמו איננו ראוי, ואולי אפילו מחייב כליה: "אמרתי אפאיהם אשכיחה מאנש זכרם".

בהתאמה, אפשר למצוא בשתי הפרשות גם הנהגה אלוהית שונה. בפרשת נצבים, כהיענות להתעוררות עם ישראל, מופיעה הנהגה של חסד ורחמים, קרבה וחיבה: "ושב ה' אלוהיך את שבתך ורחמך", "כי

צורת הפנייה חושפת רובד נוסף: לשמים נאמר "האינונו... ואדברה", ולא רץ נאמר "ותשמע... אמרי פי". אמירה לא רץ ודיבור לשמים. "בעשרה מאמרות נברא העולם: (אבות ה' א, אמירת ה' הטבועה במציאות היא שבוכותה נברא העולם ומתקיים. מאז יש הופעה אלוהית בכל ההיסטוריה. בתוך זה צריך להופיע "ואדברה", עשרת הדיבורות. מעבר לצדדים הרוחניים הטבועים בבריאה בעשרה מאמרות, ניתנת תורה מהשמים, המגלה את הצדדים הרוחניים והגבוהים שבמציאות. גם זה חלק מהחוק שחקק ה', כחלק מהמהלך הכללי שהוא מנהיג את הבריאה. על כל פנים, אלו ואלו מונהגים בידי הקדוש ברוך הוא. את הכל מוליך הקדוש ברוך הוא אל ייעודו.

עם זאת, אפילו העדים המוטבעים במציאות, השמים והארץ, משתתקים אל מול שירת האיזונו:

בשעה שבה לפתוח בד"ת נשתתקו העליונים ותחתונים והאיזונו דבריו. מינו, ממה שקיינו בענין "האיזונו השמים ואדברה" וגו'.

(דברים רבה י"א)

כל הבריאה משתתקת מול התורה. התורה מופיעה ומנהיגה את כלל העולם. החוק האלוהי המוטבע בעולם גובר ומשתלט על החוק הטבעי, מנווט אותו ומוכיל אותו בהתאם למגמה האלוהית.

שירה

על פי האמור, מפתיע כי דווקא פרשת האיזונו נקראת "שירה". תוכנה של פרשת נצבים הוא הרחמים והקרבה, פטוקיה מלווים בשמחה וששון - "שוב ה' לשוש עליך" (ל ס), וראוי היה שתואר מרומם שכזה ייקרא שירה. לעומתה פרשת האיזונו, המבטאת את הנהגת המשפט המוחלטת, איננה מעלה את התחושות המרוממות הגורמות לומר שירה. אף על פי כן, פרשת האיזונו היא הנכתבת בצורת שירה, כפי שמתבטא באופן כתובתה בספר התורה, וכן בפסוקים: "יכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל", "ידבר משה באזני כל קהל ישראל את

דברי השירה הזאת עד תמס', "ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם".

מסתבר כי פרשת האיזונו היא השירה האמיתית. בניגוד לפרשת נצבים שבה הדברים תלויים בעם ישראל, השבח הגדול יותר הוא הכרחיות התשובה. הגאולה תופיע בכל אופן.

הבחירה להצטרף למהלך

לפיכך יש לברר מה היחס בין המערכת המוצגת בנצבים - התלות בהחלטת עם ישראל לשוב בתשובה, ובין המערכת המוצגת בהאיזונו - הפרחיות המהלך כולו ללא תלות במעשי האדם.

אפשר לומר כי אלו שתי הנהגות מקבילות, שבעינינו אינן מתיישבות זו עם זו. רק אצל מנהיג הבריאה הדברים מתאחדים בלי סתירה, אך הדבר נשגב מבינתנו.

אפשר גם שמדובר בתקופות שונות בהיסטוריה. לעיתים הנהגה האלוהית מגיבה למעשי האדם, ויש תקופות שבהן היא פועלת ללא קשר למעשי האדם. מעין היחס בין "בעתה" ל"אחישנה".

אולם נראה כי הדברים שלוכים זה בזה. יש חוק אלוהי, יש תכנית ארוכת טווח שמנהיג ה' לאורך כל ההיסטוריה, ומתוך תכנית זו יוצאת קריאה לאדם ליטול חלק במהלך.

אל לן לאדם לעמוד בצד או חלילה נגד מהלך זה. אף אם יתנגד לא יוכל לעצור את המהלך. אולי יעלה ביזו לעכבו מעט, אך מכל מקום הוא יישפך בעל כורחו בתנהגתו, ויוכל ליעד שאליו מוביל ה'.

על האדם לשוב ולהכיר במהלך ולהפנימו, "והשבות אל לבבך", ולהיות חלק ממנו. זו התשובה המתוארת בפרשת נצבים, חזרה אל המקור, חכירה מחודשת למהלך האלוהי. לפיכך נקרא האדם להיות מודע

למהלך, ומתוך רצון - לשוב ולבחור להנהיג ולהוביל, ליטול חלק אקטיבי בהצלחתו, לא להיגרר בעל כורחו.

אם נעמיק יותר, נבין כי גם המהלך האלוקי הטבוע בכריאה איננו חיצוני לאדם. הנהגת ה' איננה עוברת "מעל האדם" בלי קשר לחייו: יסוד התשובה טבוע באדם עצמו, ברצונותיו, בבחירותיו ועשיותיו, כשם שהוא טבוע בכריאה כולה. חייו של האדם ופועלו הם עצמם הופעת ה' במציאות. הקדוש ברוך הוא טבע באדם את ההשתוקקות להתקדם ואת הכוחות לשכלל, "תשובה קדמה לעולם" (בלשון הרב באורות התשובה ו' ב), ולפיכך מצויה היא בכל חלק מחלקי ההוויה. כוח יסודי זה - הרצון להתקדמות והשתכללות הטבוע באדם - מגלה את הכרחיות התשובה באדם ובעולם.

5

גם אם אין האדם מודע לזה, הוא שותף להתקדמות המהלך האלוקי. אולם מוטב שיהיה האדם מודע לרצון הטבוע בו, וינסה כמיטב יכולתו להוציא לפועל את אותה תכנית אלוקית דרך מהלך חייו.

6
5 כ"ט
7/2 כ"ט

בנים לא אמן במ (לב. כ.)
פירש"י "לשון ויהי אומן (אסתר ב.)", וביאורו נראה מלשון אימון והרגל, שכן הוא דרך חינוך הבנים שנצטוו עליה, כי כשם שאנשי צבא שלא התאמנו ולא הרגילו ידיהם בימי שלום לאחוז בנשק ולהלחם בו, לא יוכלו עמוד בעת מלחמה בפני אויביהם אשר למדו ידיהם לקרב יותר מהם, ולא יועיל לו לאדם אף אם ילמד כל ימיו תורת המלחמה, אם לא אמן ידיו בפועל ממש, וע"כ בנוהג שבעולם שמבלים אנשי צבא כל ימיהם באימונים ותרגילי מלחמה להכשיר עצמם ליום פקודה כי יבא.

כמו כן מוטל על האבות והמורים לחנך את הבנים באופן של הרגל ואימון תמידי, ולא יאמרו די בהסברה ושינון תוכן הדברים ועיקרי הדת בצ"פ, אלא עליהם להרגיל את הבן או התלמיד שיראה בעיניו אופן קיום המצות כראוי והזהירות בהם, וכענין שנאמר "והיו עיניך רואות את מוריד", שישמש הוא עצמו בארחות חייו דוגמא ומופת לתלמידו, וז"ש "בנים לא אמן במ" שמתוך שלא אימנו עצמם ולא נתחנכו להתרגל בעבודת השי"ת, לפיכך סרחו וקלקלו דרכם.

והנה כבר הקשו אה"א דנשים מזכרות זרכת החורה, והא פטורות מה"ת, וזוהר קשה לדעת הרמז"כ שפסק קצ"ג מה"ל לז"ת דעל מלות שהגשים פטורות הינן רשאות גבון עליהן, ואין יצרכו זכ"ת כיון דפטורות מה"ת, ושמעתי קפי חלמי"ר הגאון החסיד ז"וקל"ה"ה שאמר, דזכ"ת אין הצרכה על קיום המילה של ת"ת, רק דכ"ה דין צפ"ט דתורה צו צרכה, וכדילפינן לה בצרכות דף כ"ה תורה דבי ש"ס ד' הקרא וגו', ח"כ אין זה דין ששייך להמלוה כלל, רק דתורה עלמה עשויה צרכה, ונשים פטורות רק מהמלוה של ת"ת, אבל הינן מופקעות מעטס החפלה של ת"ת, ולימודם היו בצלל ת"ת, ושפיר יש להם לצרף על לימודם, כיון דלא חתינן ע"ז מכה נתח דקיום המלוה כלל, ע"כ דצ"ו, ולפי"ז יש מקום לומר, דמחוי דתנינן צמס' סופרים דהקורא צתצי הקודם מצרף הקב"ו על כתבי הקודש, והקורא צמגילות הקרן על מקרא מגילה, אין זה כלל זרכת המלות, רק דתקנו צרכה על ע"ס קריאתן צצ"ו, ואין זה משום לתח דהמלוה כ"ה

פרק י"א

וממה שבארנו שהוא יתברך אינו נופל תחת הזמן, יתבאר שכל תאר שיתאר בו הוא יתעלה, הן שיהיה חיובי או שוללי, ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו, רוצה לומר שהוא בלתי בעל תכלית מהשני צדדים: הן מן הצד הקודם, הן מן הצד המתאחר. כי אי אפשר שימצא בו שום תאר אחר שלא יהיה, שאם כן יהיה הוא יתברך מחובר מן המחודשים, וכל המחבר מן המחודשים - מחדש, ויולא יהיה אם כן קדמון בשלות. ויכן אי אפשר שיהיה בו בזמן זולת זמן, שאם כן יהיה משתנה. והוא יתברך אי אפשר שישתנה, וכי השנוי - תנועה ויצאה מן הכח אל הפעל, ויכול תנועה - בזמן, ויהיה הוא יתברך אם כן צריך אל הזמן כדי שישתנה בו, וינאם ישתנה יהיה מחדש ולא קדמון, וכבר נתבאר שהוא קדמון במחלט, ולזה יתבאר שאי אפשר שיפל עליו שום שנוי.

אבל מה שזולתו מן הנמצאים יפלו תחת הזמן, ולכן ישנה אותם הזמן. וזה, כי אפלו השכלים הנבדלים אינן מרכבים מהפכים כדי שישתנו, לפי שהפכים סבת השנוי, עם כל זה כבר יציר בהם שנוי מצד הזמן. כי העלול הראשון דרך משל, אחר שהוא מחדש, הנה בימי אברהם היה לו אלפים שנה שנוצר והיום יש לו חמשת אלפים שנה ויותר. וכן כל מה שהוא נבא, בהכרח יש לו היום יותר זמן ממה שהיה לו בימי דוד, ולזה יפל תחת הזמן. אבל השם יתברך אי אפשר שיאמר עליו שיש לו יותר זמן היום ממה שהיה לו בימי דוד וממה שהיה לו בשברא העולם, לפי שהוא קים תמיד על ענין אחד קדם שנברא העולם ואחר שיקלה העולם, ויולא ישנוהו הזמנים.

8
9
10
11
12
13
14
15
16

4

וזהו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת יבמות (דף טז, ב) על פסוק: "נער הייתי גם זקנתי" (תהלים לו, כה), ויאמרו אמריה: אילמא דוד - מי קשיש כלי האי, כלומר: שאין שבעים שנה שחיה דוד מספיקים לעשות הקדמה כוללת שיאמר (שם): "ולא ראיתי צדיק נצוץ וגו'". אלא קדשא בריך הוא, מי אכא זקנה קמיה. אלא פסוק זה שר העולם אמרו.
גרי בארו בפרוש שהשם יתברך לא יתאר בזקנה, אבל השכל הפועל שהוא שר העולם תאר בנערות וזקנה, כי להיותו נברא יפל תחת הזמן, ויפל עליו נערות וזקנה מצד הזמן, אי על פי שלא יפל עליו זה אי מצד החזק והחלשה. וזה, כי בהכרח ימנו לו מספר ימים ושנים מצד היותו נברא, מה שלא יפל פן על השם יתברך, כי להיותו קודם אל הזמן לא ישנהו הזמן. ולזה אין שום נמצא זולתו שיוכל לומר על עצמו: 'אני אני הוא' - שתי פעמים, אלא האל יתברך, להיותו תמיד קים בתאר אחד, ולזה אמר הכתוב (דברים לב, ט):
"ראו עתה כי אני אני הוא". ופעמים - "אנכי אנכי" וי אין מבלעדי מושיע" (ישעיה מג, יא), כלומר: לפי שאני בתאר אחד קים תמיד מבלי שנוי אני יכול להושיע, אבל כל נמצא זולתי אחר שהוא משתנה לא יוכל להושיע.

1
6 me 1

(ג) וזוהו בהר. פירש החכם רבי אברהם ז"ל לשון ומות' שנתנו עצמו בכך כי הוא קבר את עצמו. ונתכן לפרש ענין ומות' שאני גזור עליך שתמות מיד, כי המיתה איננה ביד האדם, ולכך לא תמצא בסוד לשון הקודש מלה בלשון צווי בדבר שאינו יכולת ביד האדם לעשותו מיד, כגון השיגה והמיתה, כי המדבר עם חברו אין לומר לו, ישן ולא מות, שהרי אי אפשר לו לישן ולא למות מיד, וכשהזכיר בכאן, ומות' דבר ה' הוא והוא יתעלה הגזר, ולו השלטון והיכולת.

10
5

על חטא שחטאנו לפניך וכו'
ועל חטא שחטאנו לפניך וכו'

שמעתי מפי הרב הגדול מרן מוהר"ר אברהם סכנרדי ששמע איש מפי איש מהרמב"ם, שפעם לא רצה אדם גדול אחד לומר וידוי יוהכ"פ, כי אמר שיודע בעצמו שלא עשה עבירות אלה ולמה ידבר שקרים לפני ה'.

11
אך הרמב"ם

והשיב לו הרמב"ם, אילו היית יודע כמה חמורה היא עבודת ה', והיית משיג את העבודה הראויה והמוכרת לו, היית יודע שאין אף יום שאין אתה עושה בו כל האמור בודוי, ועוד יותר מזה כהנה וכהנה, כי כל אדם נדון לפי גודל חכמתו, שהרי אנו מוצאים שרוד המלך ע"ה נכתב עליו עון אשת איש אעפ"י שהיתה מגורשת מבעלה זוריה, ונכתב עליו עון הריגתו אעפ"י שהיה חייב מיתה, ועון כריתת הכנף של שאול המלך אעפ"י שהיה רודפו והיה חייב מיתה בדין הכא במחנת, וכן כל כיוצא בזה לפי מה שהוא האדם כך משפטו, וגם על דבר זה שדברת עתיד אתה לתת את הדין. עכ"ל.

6
11
16

ומה מאד יתרה האיש ויודעו, ובמסתורים תבכה נפשו בהגלות לו אמרי קדוש רבינו הרמב"ם ז"ל, ויכנע לבבו וכמרירות יאנח לבקש רחמי שמים, כי א-ל רחום הוא. (החיד"א זצ"ל בספרו חסדי אבות)

4

5